

Розвиток навчально-пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку
на уроках української мови

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку пізнавальної активності молодших школярів	11
1.1. Психолого-педагогічні особливості пізнавальної активності молодших школярів.....	11
1.2. Формування пізнавальної активності школярів на уроках української мови.....	20
Розділ 2. Експериментальна перевірка розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках української мови.....	42
2.1. Організація і зміст експериментального дослідження.....	42
2.2. Навчально-ігрова діяльність як один із засобів розвитку пізнавальної активності молодших школярів.....	54
2.3. Перевірка ефективності формування пізнавальної активності в молодшого школяра на уроках української мови в експериментальному дослідженні.....	72
Висновки.....	84
Список використаних джерел.....	88

ВСТУП

Актуальність означеної проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти, а також в умовах демократизації та національного відродження в Україні особливої актуальності набуває проблема розвитку пізнавальної активності молодших школярів, зокрема на уроках української мови. Адже система освіти має забезпечити якісно новий рівень загальноосвітньої підготовки учнів.

Сьогодні важливо організувати таке навчання, яке б забезпечувало залучення школярів у процес активного самостійного пошуку й «відкриття» нових знань. Нині це вимога часу й суспільства в цілому, адже є потреба в активних, ініціативних і творчих людях, здатних приймати власні нестандартні рішення, творчо виконувати будь-яку діяльність. До того ж реалізація «Національної доктрини розвитку освіти України» передбачає формування освіченої, творчої, активної особистості, здатної, на відміну від людини-виконавця, самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати нестандартні рішення. На думку багатьох науковців, активність, уміння та бажання навчатися, спілкуватися, висловлювати свої думки закладаються й розвиваються саме в початковій школі. Тому, на думку Л. Артемової, варто організувати таке навчання, яке б було бажаним і легким, такий зміст матеріалу, який учні на цьому етапі розвитку зможуть сприйняти зацікавлено, із найменшими труднощами [5, с. 76].

До того ж важливо враховувати, що для досягнення мети в початкових класах передбачається розв'язання таких завдань: вироблення в учнів мотивації навчання української мови; формування комунікативних умінь; гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання та письма); опанування найважливіших функціональних складників мовної системи; соціокультурний розвиток особистості; формування в учнів уміння вчитися [68]. Нині чимало проблем і завдань виникає перед науковцями та вчителями-практиками у зв'язку зі

змінами в освіті, із потребою піднести викладання, зокрема української мови, на якісно новий рівень, посилити практичну сторону у вивченні предмета в початковій школі. Очевидно, що школі потрібні вчителі-новатори, які усвідомлюють своє істинне покликання, можуть забезпечити розвивальний характер навчання й виховання дитини, а також зробити навчання сферою самоствердження особистості [47, с. 31]. Саме тому професійна підготовка майбутнього вчителя, зокрема початкової школи, є важливою, адже від її розв'язання залежить не лише професіоналізм і якість педагогічної діяльності, а й кінцевий результат – формування та розвиток особистості учня. Адже саме вчителі початкової школи закладають основи майбутньої освіти й культури людини, компетентності, бажання й уміння вчитися, а також любов до рідної мови й Батьківщини.

Проблема розвитку пізнавальної активності учнів на уроках є актуальною, оскільки останнім часом відбувається зниження рівня знань. До того ж часто знання є формальними й безсистемними, а учні не вміють їх використовувати на практиці, не здатні самостійно працювати. А мета роботи сучасного вчителя – розвиток особистості учня, його творчого потенціалу та пізнавальної активності [13]. Крім того, людина не може повноцінно жити без активної пізнавальної діяльності, регулярної самоосвіти.

Аналіз теорії й практики свідчить, що проблема розвитку пізнавальної активності – одна з кардинальних проблем не тільки дидактики, а й усього навчально-виховного процесу, бо від її розв'язання залежить вирішення інших питань: навчання учнів мисленню, розвиток пізнавальних інтересів, формування самостійності, творчості, визначення розумових здібностей, прищеплення вміння вчитися, а також надбання таких якостей, як спостережливість, цілеспрямованість, відповідальність тощо, а також оцінка результатів навчально-виховної роботи вчителів і школи в цілому.

Школа, яка в усі часи розвитку людства виконувала завдання щодо підготовки молодшого покоління в світлі тих вимог, які ставить перед нею час, має сьогодні звертати велику увагу на стимулювання діяльності

школярів, на оновлення форм навчально-виховного процесу, які сприяють розвитку пізнавальної активності. Оновлення форм характеризується багатоваріантністю уроку: використанням нових технологій навчання, інтегрованих уроків, нетрадиційних засобів мотивування учіння, подолання одноманітності й уніфікації педагогічних впливів на особистість школяра у навчанні і вихованні. У цьому процесі педагогічна наука і передова практика повинні шукати ефективні шляхи реалізації особистісно-орієнтованого підходу до кожної дитини, засоби впливу на почуття і поведінку через стимулювання пізнавальної активності школярів у всіх видах діяльності, які властиві для даного віку.

Аналіз теорії та практики навчання свідчить, що продуктивне навчання неможливе без пошуків шляхів розвитку пізнавальної активності учнів, оскільки молодші школярі мають не лише засвоїти певну суму знань, а й навчитися спостерігати, порівнювати, аналізувати, міркувати. А цьому сприяють засоби, що активізують пізнавальну діяльність. Зокрема, до них належать дидактичні ігри та проблемні завдання. Вони підвищують ефективність сприймання учнями навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять елемент цікавості, спрямовані на формування в учнів потреби в знаннях та інтересу, сприяють розвитку пізнавальних сил і можливостей учнів. До того ж гра, як свідчить теорія та практика, є найприроднішою та найпривабливішою діяльністю для молодших школярів, що дарує радість, а в той же час є важливим засобом творчого пізнання.

Використання проблемних завдань і гри сприяє активній розумовій діяльності учнів, залученню їх до пошуку, здогадів, міркування тощо. Актуальність обумовлюється зміною пріоритетів загальної середньої освіти, характерною рисою яких є посилена увага до засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів – знань, умінь, навичок, формування ставлення, досвіду особистісної діяльності, рівень засвоєння яких дає змогу діяти адекватно в певних навчальних і життєвих ситуаціях. Це зумовлює

принципові зміни в організації навчання, яке спрямовується на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань та умінь учнів. А її найважливішим результатом є ключові та предметні компетентності [9, с. 5].

Одним із шляхів оновлення сучасного навчального процесу є практичне впровадження і використання інноваційних засобів навчання, які стимулюють пізнавальну активність учнів і сприяють ефективному засвоєнню ними навчального матеріалу, набуття вмінь і навичок. Професійне поєднання традиційного навчання та застосування на уроках української мови інноваційних засобів забезпечить позитивну мотивацію школярів до вивчення мовного матеріалу.

Проблема розвитку пізнавальної активності є актуальною, а тому не дивно, що була в полі зору багатьох науковців, які вивчали різні її аспекти. Досліджували це питання спеціалісти в галузі психології та педагогіки: В. Сухомлинський, Л. Аристова, Т. Шамова, Г. Щукіна, В. Лозова, Ш. Амонашвілі та інші. У сучасних дослідженнях О. Савченко, В. Киричука, С. Огірка, Н. Пастернак, А. Каніщенко та інших науковців теж висвітлюється проблема розвитку пізнавальної активності учнів. Окремі вчені розвиток пізнавальної активності вбачали в «проблемності навчання», а тому вивчали це питання, зокрема такі вчені: Н. Дайрі, О. Матюшкін, М. Махмутов та інші. А питання використання гри в навчальному процесі досліджували наступні науковці: Я. Коменський, А. Макаренко, Ж-Ж. Руссо, Ж. Піаже, К. Ушинський, О. Запорожець, Л. Виготський, О. Леонтьєв, П. Гальперін та інші.

Розглядаючи питання сучасної школи, змінюючи форми і методи роботи для того, щоб розвивати активну, неповторну особистість, учителі звертаються до різних методичних прийомів навчання. Одним із таких прийомів, істотною відмінністю якого є зближення психології і мислення людини з психологією розвитку творчого мислення учнів, є проблемне навчання. Суть проблемного навчання полягає в пошуковій діяльності учнів, яка починається з постановки питань, розв'язання проблем і

проблемних завдань, закладених у навчальних програмах і підручниках, у проблемному викладі знань учням [72].

Відомо, що для розвитку у людини тих чи інших навичок і якостей необхідне послідовне систематичне подолання труднощів, без яких не можна досягти високих результатів. Саме таке подолання інтелектуальних труднощів і вирішення ускладнених навчальних завдань стимулює дитину до високого рівня розвитку мислення, творчих можливостей.

Таке “штучне” створення труднощів для школярів, а також умови для їх подолання, тобто постійне інтелектуальне “тренування” здійснюється в процесі проблемного навчання. Під проблемним навчанням розуміють такий спосіб навчання, коли учитель створює проблемну ситуацію, формулює проблему і поступову веде учнів до самостійного усвідомлення їх суті, надаючи необхідну допомогу школярам в їх вирішенні і керуючи процесом систематизації і закріпленні отриманих таким чином знань [7].

Удосконалення навчального процесу є одним з основних завдань педагогічної науки й практики. Ніхто краще за вчителя, безпосереднього і основного учасника цього процесу, не зможе дати об'єктивну характеристику основних дидактичних процесів у шкільній практиці.

Значно кращі успіхи у навчанні досягаються там, де процес навчання будується на основі проблемно-пошукової діяльності молодших школярів. Серцевиною проблемного уроку є взаємодія вчителя і учня, коли між ними розвиваються тісні взаємостосунки під час вирішення проблеми.

Важливе не тільки вміння вчителя створювати проблемну ситуацію, а й здатність організувати обговорення і розв'язання її учнями. Однак сьогодні проблемне навчання є лише теоретичною моделлю розвивального навчання. Основні положення проблемного навчання недостатньо методично конкретизовані, не розроблені численні питання його доцільного застосування на практиці. Тому проблемність у сучасній школі використовується епізодично, і як правило, не завжди ефективно.

Питання проблемного навчання має давню історію. Його основою є роботи таких філософів, педагогів, психологів: Є.І. Ільєнкова, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, М.М. Скаткіна, М.О. Давидова, М.І. Махмутова, Д.Б. Ельконіна та інші. Вони зазначають, що в основі удосконалення процесу навчання має лежати не стільки підвищення рівня знань учнів, скільки формування мислення школярів, стимуляція їхньої активної пізнавальної діяльності.

У роботах Т.В. Кудрявцева, І.Я. Лернера, А.М. Матюшкіна, М.І. Махмутова, В. Окоця та інших [32; 35; 40; 71; 76] розкрито суть, значення і місце проблемного навчання, доведено, що проблемне навчання може розвиватися на основі пояснювально-інформативної функції навчального процесу.

Сучасні педагогічні, психологічні дослідження свідчать про високу ефективність проблемного навчання, яке впливає на рівень мислення учнів, їхню самостійність і творчість.

Значний внесок у пошук нових аспектів проблемного навчання молодших школярів зробили такі передові педагоги сучасності як: С.М. Лисенкова, С.П.Логачевська, С.Л. Рябцева, Е.І. Потапович та інші.

Однак практика свідчить, що вчитель не завжди використовує можливості навчальних занять для розвитку пізнавальної активності учнів, їх самостійності, ініціативи.

Аналіз роботи вчителів початкових класів показав, що найчастіше вчитель використовує на уроках мови пояснювально-ілюстративний метод, значна частина опитаних вважає репродуктивний метод ефективним у процесі вивчення мови. Значна частина опитаних слушно вважає, що кращому засвоєнню матеріалу сприяє частково-пошуковий метод. Лише незначна кількість учителів (близько 30%) схиляється до того, що при використанні проблемного методу матеріал засвоюється краще.

З вище зазначеного, можна зробити висновок, що для багатьох учителів у підготовці до проведення уроків звичайним є такий підхід: нова тема

пояснюється так, як вона запропонована в підручнику (найчастіше методом евристичної бесіди), тобто на уроці більш активний учитель, а не учні. Однак, процес навчання – це не просте передавання змісту навчального матеріалу в готовому вигляді. Він потребує напруженої розумової роботи учня, його власної активної участі в навчальному процесі. Цього можна досягти за допомогою активного навчання.

Об'єкт дослідження: навчально-пізнавальна діяльність учнів на уроках української мови.

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

Робоча гіпотеза - пізнавальна активність і самостійність молодших школярів суттєво підвищуються, якщо у процесі навчання використовувати проблемні завдання, дидактичні ігри та інноваційні технології відповідно до змісту уроку та його дидактичних цілей.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити шляхи розвитку пізнавальної активності молодших школярів засобами та інноваційних методів навчання на уроках української мови.

Завдання дослідження.

1. Опрацювати психолого-педагогічну і методичну літературу з означеної проблеми;
2. Окреслити методичні засоби, що впливають на розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів.
3. Розробити систему вправ і завдань для розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках української мови
4. З'ясувати ефективність запропонованої методики формування пізнавальних інтересів на уроках рідної мови в експериментальному дослідженні.

Для вирішення поставлених завдань використані такі **методи** дослідження: а) теоретичні – вивчення й аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження, прогнозування і

моделювання навчальної діяльності; синтез емпіричного матеріалу; б) емпіричні – цілеспрямоване педагогічне спостереження та аналіз уроків української мови; анкетування, бесіди; узагальнення передового педагогічного досвіду; педагогічний експеримент; методи математичної обробки експериментальних даних.

Новизна дослідження полягає у апробації нових підходів, форм і методів розвитку пізнавальної активності молодших школярів засобами інноваційного навчання на уроках української мови; з'ясовано психологічні характеристики пізнавальної активності молодших школярів; описано критерії розвитку пізнавальної активності: рівень знань, умінь та навичок; допитливість; працездатність; інтерес; інтенсивність і виразність емоційних проявів; ініціативність; самостійність; регулярність виконання завдань; сумлінність і старанність; самоконтроль і самоорганізованість; наполегливість. Набуло подальшого розвитку розуміння сутності пізнавальної активності, психологічних особливостей засвоєння рідної мови як навчального предмету, психолого-педагогічних умов, шляхів та засобів розвитку пізнавальної активності у процесі навчання та виховання молодших школярів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, зроблені в роботі, можуть бути використані як у процесі навчання студентів педагогічних факультетів, так і в практичній діяльності вчителів початкових класів.

Апробація і впровадження результатів дослідження відбувалися на уроках української мови в початкових класах у процесі навчально-педагогічної практики, матеріали роботи обговорювалися на засіданні кафедри теорії та методик початкової освіти, заслуховувалися на студентській науковій конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Розвиток пізнавальної активності молодших школярів – одна з кардинальних проблем не тільки дидактики, а й усього навчально-виховного процесу, бо від її розв'язання залежить вирішення інших питань: навчання учнів мисленню, розвиток пізнавальних інтересів, формування самостійності, творчості, визначення розумових здібностей, прищеплення вміння вчитися, а також надбання таких якостей, як спостережливість, цілеспрямованість, відповідальність, а також оцінка результатів навчально-виховної роботи вчителів і школи в цілому. Ефективне навчання неможливе без пошуків шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів, адже діти мають не тільки засвоїти певну суму знань, а й навчитися спостерігати, порівнювати, виявляти взаємозв'язок між поняттями, міркувати. А досягти цього можна лише засобами, що активізують пізнавальну діяльність.

Активізація навчальної діяльності учнів виражається головним чином в тому, що основними в роботі із засвоєння нових знань стають творча переробка у свідомості учнів отриманої інформації й вирішення поставлених перед ними пізнавальних завдань.

Продуктивне навчання неможливе без пошуків шляхів розвитку пізнавальної активності учнів, оскільки молодші школярі мають не лише засвоїти певну суму знань, а й навчитися спостерігати, порівнювати, аналізувати, міркувати. А цьому сприяють засоби, що активізують пізнавальну діяльність. Зокрема, до них належать дидактичні ігри та проблемні завдання. Вони підвищують ефективність сприймання учнями навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять елемент цікавості, спрямовані на формування в учнів потреби в знаннях та інтересу, сприяють розвитку пізнавальних сил і можливостей учнів.

Процес формування пізнавальних інтересів тісно пов'язаний з розвитком пізнавальних умінь. Наявність відпрацьованих пізнавальних умінь

збагачує процес накопичення знань, які дають можливість учню самостійно виконати пізнавальну роботу, що підвищує його можливості пізнання, додає віри в свої сили, створює умови для самоствердження особистості й для розвитку пізнавальних здібностей.

Одним із найперспективніших шляхів розвитку пізнавальної активності учнів на уроках української мови, озброєння їх неодмінними вміннями і навичками є впровадження активних форм і методів навчання.

Використання проблемного методу в навчальному процесі – ефективний засіб активізації пізнавальної діяльності учнів. Адже проблемне навчання дає змогу залучити до роботи клас у цілому, це спонукає кожного думати, відповідно знання засвоюються свідомо, у процесі активної праці. До того ж основна мета проблемного навчання полягає в забезпеченні активного ставлення учнів до оволодіння знаннями, інтенсивного розвитку їхньої самостійної пізнавальної діяльності та індивідуальних творчих здібностей.

Переборення труднощів, які виникають у зв'язку з проблемними ситуаціями, спонукають учнів до оволодіння навичками пошукової діяльності. Вирішуючи ці ситуації, вони набувають нових знань та способів їх пошуку. Необхідні спеціально сконструйовані завдання, які створюють умови для пошукової діяльності учнів, побудовані на матеріалах української мови.

Проведене дослідження свідчить, що молодший школяр є учасником навчальної діяльності, а його навчальна успішність багато в чому залежить від зацікавленості навчальним процесом. Навчання – основна форма розвитку пізнавальної активності. З одного боку, під час навчального процесу учні здобувають нові знання, які розширюють їхній світогляд, а з іншого – у процесі активної пізнавальної діяльності розвиваються навчальні можливості учня, завдяки яким він може самостійно і творчо використовувати не лише запас знань, а й шукати нове, задовольняти свої потреби в пізнанні.

Методика експериментального дослідження включала різні види вправ та завдань і була спрямована на підвищення розвитку пізнавальної активності у молодших школярів на уроках української мови. Зокрема, аналіз мовного матеріалу і виділення ознак поняття; узагальнення істотних ознак у слові-терміні; узагальнення ознак (формулювання правила); виконання вправ на закріплення, які передбачають включення знань у мовленнєву практику.

Ефективним у процесі розвитку мовлення молодших школярів був *метод інтелектуальної гри*. Ці ігри реалізувалися за допомогою таких ігрових прийомів: *анаграми, логогрифи, метаграми, шаради, каламбури, кросворди, паліндроми, чайнворди* та інші. Мотив в інтелектуальних іграх полягає в їх змісті, особливо в інтелектуальних емоціях, ігровому мікрокліматі, який спонукає до появи інтелектуальних почуттів: подиву, сумніву, допитливості, упевненості у своїх силах тощо.

На уроках української мови ми систематично використовували частково-пошуковий метод, евристичну бесіду, метод проблемного викладу матеріалу, а також застосовували такі ефективні прийоми: моделювання, конструювання, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація, різні види розборів; проводили уроки у формі гри, змагання, казки, інтегровані заняття. Все це сприяло розвитку пізнавальної активності учнів.

Експериментальна перевірка виконання спеціально підготовлених нами вправ, доводить, що конкретний матеріал, яким ми насичували програмовий матеріал, сприяв тісному зв'язку навчання з життям, розвитку дитячої уяви, мислення, глибокого проникнення в сутність явищ, прагнення більше дізнатися, запам'ятати, побачити, тобто допомагав не лише свідомому засвоєнню знань, а й ефективному розвитку пізнавальної активності, творчої самостійності молодших школярів.

Результати контрольних зрізових робіт, які проводилися після вивчення мовного матеріалу підтверджують, що порівняно з учнями КК, які навчалися за традиційною методикою, в учнів ЕК за час експериментального навчання

значно вдосконалилися мовно-граматичні вміння утворювати граматичні форми; уміння добирати найбільш доцільну мовну одиницю, враховуючи її лексичну і граматичну сполучуваність та відповідність мовленнєвій ситуації; уміння добирати і правильно вживати мовні засоби у власних висловлюваннях з урахуванням їх функцій та комунікативних можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова, Г. С. Возрастная психология: учебник для вузов. Москва : Издательство Юрайт, 2012. 811 с. (URL: <https://www.bibli-online.ru/bcode/366867>)
2. Агафонова А.С. Практикум по общей педагогике. СПб. : Санкт-Петербург : Питер, 2003. 416 с.
3. Амонашвили Ш. А. В школу с шести лет / Педагогический поиск : [Сост. И. Н. Баженова]. Москва : Педагогика, 1988. С. 9-56.
4. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань, 1988. 228 с.
5. Артемова О. Психолінгвістичний аспект дослідження мовленнєвої діяльності і мовленнєвого спілкування / Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів : [зб. наукових праць] / Ольга Артемова. Рівне, 2006. С. 45-49.
6. Аткинсон Р. Человеческая пам'ять. Москва : Прогрес, 1980. 526с.
7. Бабанський Ю.К. Проблемне навчання як засіб покращення ефективності навчання учнів. Ростов -на-Дону, Знання, 1970. 148с.
8. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. 2-ге вид.,. Київ : Либідь, 2000. 560с. 1997.
9. Бібік Н.М., Вашуленко М.С., Мартиненко В.О. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. 346 с.
10. Богуш А.М., Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : [навч.-метод. посіб.] Київ : Слово, 2008. 256 с.
11. Божович Л.И. Личность и процесс обучения / Пер. с англ. Общ. Ред. Москва, 2017. 157 с.
12. Буна Н.О., Головка З.Л. Додовідник: Українська мова в схемах і таблицях. Посібник для учнів 1-4 класів. Тернопіль : Богдан, 1997. 32с.

13. Варзацька Л.О. Прийоми активізації пізнавальної діяльності. / Поч. шк. 1985. №5. С.16-19.
14. Васильченко І. В. Організація системи соціального виховання учнів / Педагогіка і психологія. 2001. № 2. С. 27-30.
15. Вашуленко М. С. Авторська концепція підручників з української мови нового покоління для початкової школи // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол.; наук. ред. – О. М. Топузов]. Київ : Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. С. 50–56.
16. Виноградова М.Д., Первин І.Б. Коллективная познавательная деятельность и воспитание школьников. Москва : Просвещение, 1977. 160с.
17. Винокурова Н.К. Магия интеллекта, или Книга о том, когда дети бывают умнее, быстрее, смышленнее взрослых. Москва : Эйдос, 1994. 153с.
18. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Психология развития ребенка. Москва : Смысл, Эксмо, 2003. С. 235-326.
19. Выготский Л. С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка / Вопросы психологии. 1966. № 6. С. 62-76.
20. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Млсква : Педагогика, 1994. – 386 с.
21. Головей Л.А., Рыбалко Е.Ф. Практикум по возрастной психологии. СПб. : Речь, 2002. 694 с.
22. Голуб Н.М. Щоб учитися було цікаво / Палітра педагога. 1999. № 2. С.17-19
23. Гончаренко С. У., Пастернак Н.В. Проблеми підвищення теоретичного рівня освіти / Психологія і педагогіка. 1998. № 2.

24. Гудима Н.В. Підготовка вчителя Нової української школи на засадах компетентнісного підходу / Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць [внесений до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних наук та до міжнародної наукометричної бази INDEX COPERNICUS] Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка ; Ін-т педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В. М.]. Вип. 25 (2-2018). Ч. 2. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д.Г., 2018. С.202-208.
25. Гудима Н.В. Комунікативна компетентність учителя початкової школи як один із чинників його успішної професійної діяльності / Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник: Серія філологічна / [ред. кол.: Л.М. Марчук (гол. ред.), О.А. рарицький (відп.ред.)]. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. 15. С. 300-304.
26. Давыдов В.В. Психологические проблемы процесса обучения младших школьников. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Москва : Просвещение, 1991. 288с.
27. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів / Рідна школа. 2002. № 6. С. 18-20.
28. Дейкина А.Ю. Медиаобразование и развитие познавательного интереса дошкольника: Моногр. Бийск : НИЦ БПГУ, 2002. 23 с.
29. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти // Початкова школа. 2011. № 7. С. 1-19.
30. Державний стандарт базової і повної середньої освіти: постанова КМУ №1392 від 23 листопада 2011 року Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. – URL:http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/
31. Державний стандарт початкової загальної освіти: постанова КМУ № 87 від 21 лютого 2018 року Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. – URL:http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
32. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб. : Питер, 1999. 368с.

33. Живицька Л.В. Школа першого ступеня: теорія і практика. Переяслав - Хмельницький. 2003. Вип.6. С.55 - 62.
34. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва-Воронеж, 2001. 222 с.
35. Коваль І. Ю. Розвивальні ігри та завдання в навчально-виховному процесі молодшого школяра. Хмельницький . 2016. 36с.
36. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : [монографія] / Кудикіна Н. В. Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. 272с.
37. Кудрявцев Т.В. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. Москва : Знание, 2001. 79 с.
38. Курило С. Активізація пізнавальної діяльності на уроках української мови при вивченні самостійних частин мови / Студентський науковий вісник ТНПУ ім. В.Гнатюка. Тернопіль, 2003. Вип.6. С.36-38.
39. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.
40. Лернер И. Я. Вопросы проблемного обучения на «Всесоюзных педагогических чтениях». «Советская педагогика», 1968. № 7.
41. Логачевська С. П. Мій помічник на уроках розвитку мовлення: [посібник для 2 класу]. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. 100 с.
42. Лозова В.І. Поза навчальна пізнавальна діяльність та її вплив на формування особистості школяра / Управління школою. 2003. № 10 (22). С.16 - 22.
43. Ляховецький В. «Граматики малої Лесі» як джерело вивчення педагогічних ідей І. Огієнка / Початкова школа. 1997. № 5. С. 47-50.
44. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. Москва : Просвещение, 2003. 203 с.
45. Матюшкин А.М. Актуальные вопросы проблемного обучения. Москва, Просвещение, 2000. 120 с.

46. Махмутов В. И. Теория и практика проблемного обучения. Казань, 2000. Тат-книгоиздат. 378с.
47. Менчинская Н. А. Проблемы учения и умственного развития школьника: Избр. психологические труды. Москва : Педагогика, 2001. 224 с.
48. Методика навчання української мови в початковій школі: [навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів]; [за наук. ред. М. С. Вашуленка]. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364с.
49. Мухина В. С. Шестилетний ребёнок в школе : [кн. для учителя]. [2-е изд., испр. и доп]. Москва : Просвещение, 2000. 175 с.
50. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2011. 392 с.
51. Оконь В. Основы проблемного обучения. Москва : Просвещение, 1988. 180 с.
52. Освітні технології: навч.-метод. посібн. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за ред. О. М. Пехоти. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 255 с.
53. Погорелова Т.В. Проблемно-пошукові методи - важлива умова активізації пізнавальної діяльності учнів. / Початкове навчання 2006. №1 С. 5-10.
54. Пономарьова К.І. Особливості розвитку мовлення учнів у початковій школі. Уроки розвитку мовлення в 1–4 класах : [наук.-метод. посіб.]. Київ : Генеза, 2010. 141 с.
55. Поплавський Г.М. Поєднуючи проблемне навчання з ігровим / Всесвітня літ. в середн. навч. закладах України. 2000. №5. С. 21-23.
56. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
57. Пушкарьова Т.Е. Дидактичні умови організації особистісно орієнтованої навчально-пізнавальної діяльності шестирічних першокласників: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. «Теорія навчання». Київ, 2010. 259 с.

58. Рєзнїченко Н.І. Розвиток пїзнавальних їнтересїв учнїв шляхом їгрової дїяльностї на уроках української мови (опис досвїду) / Початкове навчання ї виховання. 2007. №28. С.22.
59. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : [пїдручник для студентїв педагогїчних факультетїв]. Київ : Абрис, 2007. 416 с.
60. Савченко О.Я. Розвиток пїзнавальної самостїйностї молодших школярїв. Київ : Рад. школа, 2002. 176 с.
61. Сарїєнко В.К. Керування творчою пїзнавальною дїяльнїстю школярїв / Рад. школа. 2005. №6. С.10-11.
62. Саюк В. Навчально-їгрова дїяльнїсть на уроках географїї / Рїдна школа. 2001. № 3. С. 62-64.
63. Скаткин М.Н. Совершенствование учебного процесса в школе. Москва, Педагогика, 2001. 142 с.
64. Скуратївський Л. Мотив як рушїйна сила пїзнавальної дїяльностї учнїв у процесї вивчення мови / Дивослово. 2005. №2. С.2-4.
65. Скуратївський Л.В. Пїзнавальнї завдання з української мови: Посїбник для вчителя. Київ : Рад. школа, 2007. 144 с.
66. Старинська О. Інїціатива як умова активїзацїї пїзнавальної активностї та дїяльностї учня / Початкова школа. 2000. №5. С.34-35.
67. Старинська О. Інїціатива як умова активїзацїї пїзнавальної дїяльностї / Поч. школа. 2000. №5. С. 34-35.
68. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Київ : Рад. школа. 1984. 288 с.
69. Сухомлинський В.О. Дайте дїтям радїсть розумової працї, радїсть успїху в навчаннї. Київ : Рад. школа, 1977. 215с.
70. Сушенцев О. Сутнїсть пїзнавальної дїяльностї учнїв / Рїдна школа. 2002. № 11. С. 13-15.
71. Творчї завдання для учнїв початкових класїв. Харкїв : Видав, гр. «Основа», 2004. 96 с.

72. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://www.schoolua.com/2016/08/11/5021/>
73. Улькіна Т.В. До проблеми дослідження проявів і психологічного змісту пізнавальних здібностей у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 11. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2000. С. 242 – 247.
74. Улькіна Т.В. Особливості змісту пізнавальних здібностей. Рання психодіагностика та психологічна підтримка обдарованих дітей з особливими потребами / Актуальні проблеми виховання та навчання студентів з особливими потребами. Збірник наукових праць. Київ : Університет «Україна», 2002. Випуск 1. С. 173 -179.
75. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей. [под ред. А. В. Запорожца]. Москва : Просвещение, 2006. 96 с.
76. Фурман А.В. Применение проблемной ситуации / Сов. педагогика. 1987. №3. С. 17-21.
77. Фурман А.В. Проблемні ситуації в навчанні: Книга для вчителів. Київ : Рад. школа, 1991. 191 с.
78. Чоповдя Е.П. Пізнаючи - навчатись: Механізм розвитку пізнавальних інтересів і творчих можливостей у процесі вивчення української мови і літератури / Вивчаємо українську мову і літературу. 2007. №7. С.13-15.
79. Шевченко Ю.М. Інтеграція навчального процесу як чинник розвитку пізнавальної активності учнів / Матеріали II Міжнародної Інтернет-конференції «Нові виміри сучасного світу». Том 1. Мелітополь, 2006. С. 98-99.
80. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. Москва : Просвещение, 2004. 160с.
81. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся : научное издание. Москва, 2004. 208 с.

82. Щукина Г.И. Познавательный интерес в учебной деятельности школьника. Москва : Просвещение 2005. 444с.
83. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике. Москва : Педагогика, 2011. 206с.
84. Ягупов В.В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Либідь, 2003. 560с.